

„Aš taip pat šypsausi, kai galvoju apie Tave“: Bronės Jacevičiūtės–Jėčiūtės ir Janinos Degutytės draugystės pradžia. Intermedialus šaltinis ir pirminis santykio tyrimas

GIEDRĖ ŠMITIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
smitiene.giedre@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-3049-1528>

Poetės Janinos Degutytės ir dailininkės Bronės Jacevičiūtės–Jėčiūtės ryšys dažnai iškeliamas į viešumą, klausiant, koks buvo šių dviejų moterų menininkių santykis ir kaip jį galėtume įvardyti. Nepaisant pasikartojančio klausimo, lig šiol nėra ieškota atsakymo skaitant išlikusius egodokumentinius tekstus. Tad šia intermedialia publikacija skelbiama nedidelė dalis išlikusios medžiagos¹, kurios šerdį sudaro laišakai, ir siūloma svarstyti, ką išlikę šaltiniai leidžia pasakyti apie megztus ryšius, buvusius jų suvokimo būdus ir įvardijimus. Svarbu suprasti, kokiomis sąlygomis šie santykiai klostėsi ir kokie buvo pagrindiniai juos sudarę dalykai. Santykių klausimo imamasi galvojant, kad žmonių ryšiai yra reikšminė kultūros dalis. Kuriamos, perimamos, perduodamos, palaikomos ar, atvirkščiai, neigiamos santykių formos sudaro kasdienį kultūros kūną. Tad kiekvienas iš arčiau matomas atvejis leidžia geriau suprasti pačias žmones siejančių ryšių galiomybes, jų įvairovę ir daugialypumą.

1 Ši intermedialia publikacija apima ir sieja skirtingas kultūros formas: laiškus, eilėraščius, sakytinius pasakojimus ir pokalbius, tapybos darbus ir eskizus. Ji yra susijusi su atliktu ir numatomu skelbti didelės apimties kontekstiniu Janinos Degutytės korespondencijos tyrimu.

Received: 2023/10/04. **Accepted:** 2023/12/01.

Copyright © 2023 Giedrė Šmitienė. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Publikacija apima pačią pažinties pradžią, 1958 m. gruodį – 1959 m. vasarį. Iš šio laiko susirašinėjimo išlikę tik Jacevičiūtės-Jėčiūtės laišakai. Juose išryškėja tarptekstiniai sąryšiai su to laiko Degutytės eilėraščiais, Jacevičiūtės-Jėčiūtės tapybos darbais bei kitais tekstais. Šis trumpas pasirinktas laikas išsiskiria santykiu intensyvumu ir veikiausiai kaip tik dėl to mikrosąsajos tarp laiškų ir eilėraščių yra kur kas ryškesnės nei bet kuriuo kitu vėlesniu laiku.

Kasdieniai laišakai iš principo nėra skirti viešumai. Jacevičiūtės-Jėčiūtės laišakai ypač asmeniškai, juose daugiausia kalbama apie save ir savo būsenas. Viena me iš jų prašoma gaunamus laiškus naikinti, kad kiti iš šitų atvirų pasakojimų nesijuoktų. Ir vis dėlto šie laišakai (tiksliau, jų dalis) buvo išsaugoti Degutytės, o vėliau ir pačios Jacevičiūtės-Jėčiūtės, perėmusios juos po poetės mirties. Laiškai perduoti į Maironio lietuvių literatūros muziejų 2013 m., tvarkant dailininkės palikimą. Tai, kad laišakai buvo išsaugoti, neatleidžia nuo suvokimo, kad jie nebuvo skirti mums ir kad nuolatinis jų momentiškumas neleis būti tikriems dėl daugybės dalykų.

Susirašinėjimo publikavimą motyvuoja suvokimas, kad laišakai, išlaikydami kasdienio gyvenimo tankį, situatyvumą ir asmeniškumą, turi galią atidengti kontingentiškas skirtingų tekstų sąsajas, šios publikacijos atveju – sąsajas tarp laiškų, eilėraščių ir tapybos; šis suvokimas yra kilęs iš ilgamečių Degutytės ir Jacevičiūtės-Jėčiūtės kūrybos ir egodokumentikos tyrimų. Tokiu būdu laiškuose pasirodantis asmeniškumas neužsidaro pats savyje, bet prateka į kitų žmonių gyvenimus, siejasi su kitais laiškais, taip pat su rašomais eilėraščiais, tapomomis drobėmis ir kitaip pasakojamais pasakojimais, sudarydamas simbiotinį skirtingų tekstų raizginį. Iš sąsajų susidaranti šaltinių visuma, viena vertus, atidengia Degutytės ir Jacevičiūtės-Jėčiūtės ryšių savitumą, intensyvumą, jų reikšmines aplinkybes ir taip bent iš dalies gražina jiems gyvenimo tūrį ir tankį, kuris priešinasi bet kokiam vienprasmiam suvokimui. Kita vertus, taip atidengiamas tarpasmeninis santykis, prasiskverbiantis per skirtingas plotmes, leidžia naujai ir giliai suprasti gyvenimo ir kūrybos rizomą.

Apie pažinties aplinkybes ir gyvenimo situacijas

Degutytė ir Jacevičiūtė-Jėčiūtė susipažino 1958 m., kai dailininkė tapė paveikslą „S. Nėris prie gimtosios Baltijos“. Tuo metu poetė dirbo Valstybinėje grožinės

literatūros leidykloje redaktore ir kartu rengė pirmąją savo eilėraščių knygą. Toje pačioje leidykloje dirbusi Taida Devėnaitė, neseniai parengusi Salomėjos Nėries raštų tritomį, veikiausiai žinodama, kad Degutytei svarbi Nėris, pakvietė ją į Jacevičiūtės-Jėčiūtės dirbtuvę pažiūrėti paveikslą. Pirmoje poetės knygoje yra eilėraštis „B. Jacevičiūtės paveikslas „S. Nėris prie gimtosios Baltijos““, datuotas 1958 12 24. Preciziškai dokumentuojamas pavadinimas ir eilėraščių rinkinyje paliekama data rodo Degutytes norą išsaugoti – pirmiausia sau – eilėraščio rašymo aplinkybes.

S. Nėris prie gimtosios Baltijos, 1958, LDM

B. Jacevičiūtės paveikslas „S. Nėris prie gimtosios Baltijos“

Debesys būriais ties jūra slenka.
Vėjas parmeta smėlin prie kojų bangą...
O širdis tokia pilna pilna...
Atsargiai eini, kad nepalietum...
Kad nuneštum viską viską vieton...
Jūros vėjo siūbteltų daina.
...O širdis tokia sunki sunki...
Žydi žemė joj, ir varpos galvas lenkia,
Jūra, sugerianti vėją ir padangę...
Kur, žuvėdra, nuo krantų leki!..
O širdis tokia lengva lengva!..
Kur beeisi – vieškelio nejusi.
Pakeliui piene baltąja būsi –
Žemės pėdoj kiekvienoj – sava.
Ir širdis tokia pilna pilna...
Kojas lyžtelia skaidri bangelė.
Eisi eisi – ir nejusi kelio...
Niekad, niekad jau nebus gana...
...Jūros vėjo siūbtelia daina...

1958.XII.24

2008 m. kalbantis su Jacevičiūte-Jėčiūte, ji taip prisiminė penkiasdešimties metų senumo įvykius:

Su Janina susipažinau, kai ji jau dirbo „Vagoj“, 1958 metais. Tuomet tapiau paveikslą „Salomėja Nėris prie gimtosios Baltijos“: ten tokia plati jūra, poetės figūra... Didelis toks darbas, metro trisdešimt. Janinos kolegė, kuri gyveno pas mane, atvedė ją į dirbtuvę Goštauto gatvėj pažiūrėt to paveikslo. Salomėja Nėris mums abiems buvo artima. Kai Janina atėjo, pasisakiau, kad esu Salomėjos Nėries mokinė, kad lituanistė, kad mano diplominio darbo vadovas Vincas Mykolaitis-Putinas, kad mano dėstytojai buvo ir Vincas Krėvė, ir Sruoga... Tai mus labai suartino ir mes kažkaip pradėjom susitikinėt. Aplankiau ją tuomet, kai ji gyveno suspaustam Rašytojų fondo kambariuke [dabartinių Rašytojų namų palėpėj], nes pablogėjus sveikatai grįžo su motina iš Nemenčinės, kur mokytojavo, ir neturėjo nei buto, nei nieko. Man labai skaudžiai tam kambarėly viskas pasirodė: motina, lova, blėkinis indelis arbatai ir... viskas. Užsimojau Janinai padėt. Aš kaip lituanistė buvau susipažinusi su jos eilėraščiais, nes jie jau spaudoj buvo. Žinojau, kad Janina gražiai bendravo su Baltakiu, Maldoniu, kuris buvo leidyklos „Vaga“ vyriausias redaktorius. Per juos ir veikiau. Prasidėjo buitinio Janinos gyvenimo statyba. Per žmones, per aukštesnius postus, kad jie padėtų gauti butą, kad galima būtų įsikurti ir pan. Kažkaip stichiška ta mūsų pažinties pradžia išėjo – per buitinius reikalus...

Tai ar jūs pirma susidraugavot, tada ėmėt rūpintis Janina, ar pirma pradėjot rūpintis, paskui susidraugavot?

Ne, kol aš nepažįstu žmogaus, tai aš juo nesirūpinu. Aš gi pamačiau jos padėtį. Ir antras dalykas, kad jos kūryba man patiko. Bet svarbiausia: man įstrigo, kad jai brangi Salomėja Nėris. Man tai buvo labai daug. Juk Salomėja Nėris nulėmė mano kaip dailininko likimą. Jinai man užrašė ir savo knygą *Pėdos smėlyje*: „Jaunutei dailininkei, 1935 metai“. Šeštoj klasėj buvau jos auklėtinė. Iliustruodavau jos dėstomą dalyką – vokiečių kalbą. Lankydavausi Salomėjos Nėries bute, jinai mano dienoraščius skaitydavo ir laišką parašė...²

1958 m., pažinties laiku, Degutytei buvo trisdešimt, Jacevičiūtei-Jėčiūtei – trisdešimt devyneri. Baigusi universitetą 1955 m., Degutytė buvo paskirta į Tauragę, metus ten išdirbusi persikėlė į Nemenčinę, kur toliau mokytojavo. 1957 m. periodikoje pasirodė pirmieji jos eilėraščiai. Šiems metams baigiantis, paūmėjus nuo vaikystės turėtam širdies reumatui, Degutytė sunkiai susirgo, Nemenčinės li-

2 Birgerė Aistė (parengėja). „Gyvenom kaip viena šeima“. Su dailininke Bronislava Jacevičiūte-Jėčiūte ir gydytoja Lena Rapaliene kalbasi Aistė Birgerė ir Giedrė Šmitienė“, *Šiaurės Atėnai*, 2008 07 04, p. 3.

goninėje išgulėjo keturis mėnesius. Joje būdama gavo Rašytojų sąjungos pasiūlymą rengti pirmąjį rinkinį. Išėjusi iš ligoninės į mokyklą grįžti neturėjo sveikatos. Alfonsui Maldoniui padedant buvo priimta į „Vagos“ leidyklą redaktore, darbą dažnai jai atnešdavo į namus. 6–7-uojų dešimtmečiais Vilniuje buvo ypač sunku rasti, kur gyventi. Pradėjusi dirbti leidykloje Degutyte iš pradžių glaudėsi buvusios kurso draugės, tuo metu aspirantės, bendrabučio kambarėlyje (gyveno ten keturiese). Vėliau persikėlė į Jacevičiūtės-Ječiūtės pasakojime minimą Rašytojų sąjungos palėpę, kur gyveno su savo girtaujančia motina, neturėjusia jokio gyvenamo ploto. Šie dėl sveikatos ir nepriteklių sunkūs poetės gyvenimo metai kartu buvo jos tapimo rašytoja laikas, ji priimta į Rašytojų Sąjungą 1958 m. pabaigoje, po pirmojo rinkinio svarstymo. Greitai po to Rašytojų Sąjungos jai skirtas vieno kambario butas Antakalnyje, naujai pastatytame name, kuris ir šiandien stovi Smėlio ir Klinikų g sankirtoje. Sveikata buvo visai silpna: dusdavo nuo menkiausio judesio, mėldavo, tindavo. 1959 m. vasarį Degutyte praleido sanatorijoje Druskininkuose, o rudenį buvo išsiųsta į Maskvos (dabar A. Bakulevo) širdies ir kraujagyslių chirurgijos institutą, kur buvo tikslinama sudėtinga ligos diagnozė, svarstoma širdies operacijos būtinybė. Tais pačiais metais išleista pirmoji jos eilėraščių rinktinė *Ugnies lašai*. Jacevičiūtė-Ječiūtė šiuo laiku buvo atsidėjusi kūrybiniam darbui (iš Dailės instituto, kur dirbo jaunesniąja dėstytoja, buvo atleista 1951 m., iš darbo Liaudies kūrybos namuose išėjo 1957 m.). 1959 m. vasarą ji važinėjo po visą Lietuvą darydama tapybos užsakymus. Kaip tuomet pati paskaičiavo, sukorė 7000 km:

Ne pėsčia keliavau – ant „arklio“. Mano gimtinėje kaimynai manęs ir neįsivaizduodavo kitaip, kaip jojančią. Net į mokyklą ant arklio lėkdavau. Dabar mano „arklys“ – motoroleris. Jis ir padėjo „aplėkti“ per vasarą visą Lietuvą.³

Iš 1959 m. išlikę 28 Jacevičiūtės-Ječiūtės laišakai: 7 rašyti Degutytei į Druskininkų sanatoriją, kur ji praleido vasarį, 11 – į Maskvos ligoninę, kur gulėjo lapkritį, taip pat 10 vasaros laiškų į Vilnių iš įvairiausių Lietuvos vietų, kurias lankė Jacevičiūtė-Ječiūtė. Neiškikę Degutytės laišakai, kaip kita susirašinėjimo pusė, šiek tiek atsispindi Jacevičiūtės-Ječiūtės laiškuose. „Mielas žiogeli... Aš taip pat šypsausi, kai galvoju apie Tave, kai kalbu iš tolo su Tavim. Einu gatve ir šypsausi“⁴ [išskirta cituojant – GŠ]. Jacevičiūtės-Ječiūtės žodžiai „aš taip pat

3 Zalensas Kazimieras 1960. „Ir šaltasis akmenėlis kalba“, *Pergalė*, 3, 156.

4 Bronės Jacevičiūtės-Ječiūtės laiškas Janinai Degutytei, 1959.II.24, MLLM P 65174.

šypsauti“ veikiausiai yra išsaugoję Degutytės sakinį. Vis dėlto labiau nei Jacevičiūtės-Jėčiūtės laiškuose šis judviejų susirašinėjimas yra atliepiamas Degutytės eilėraščiuose. Paisant Degutytės kūrybos visumos, toks atviras poezijos mikropralaidumas gyvenimui yra nedažnas ir vėlesnėje kūryboje retai aptinkamas.

Čia skelbiami 5 Jacevičiūtės-Jėčiūtės laišakai⁵, siųsti 1959 m. vasario mėn. Degutytei į Druskininkus, ir kartu su jais susiję Degutytės eilėraščiai bei kiti tekstai. Tai buvo pirmas didesnis šių dviejų menininkių išsiskyrimas nuo pažinties pradžios. Prieš išvykdamą į sanatoriją sausio mėnesį Degutytė sirgdama praleido Jacevičiūtės-Jėčiūtės dirbtuvėje, kuri buvo A. Goštauto g. 5–34b (dabar Vasario 16-osios g. 2–34b), priešais šv. Jokūbo ligoninę, penktame aukšte. Šiame name buvo ir daugiau dailininkų dirbtuvių. Pati Jacevičiūtė-Jėčiūtė tuomet gyveno Klaipėdos g. kartu su savo tėvu, atvykusi iš kaimo, ir laiškuose minima Taida Devėnaite. Beje, šiuo metu dalijosi dar ir su dailininke Brone Mingilaite, o vėliau ir su jos vyru bei tėvais.

Jacevičiūtės-Jėčiūtės laiškas Degutytei

1959.II.12

Vilnius

*

*

*

Dirbtuvėje Tavo „antrininkas“ sutiko mane. Sutvarkėm su T[aida] Tavo daikčiukus. Aš juos dėliojau į sofą ir vis galvojosi, kaip Tu ten... Ar Tau nešalta, ar Tau neliūdna? Žvirbliuk, Tu mielasis!

Daugiau aš neparašysiu šiandien. Geriau patylėsiu. Labanakt!

B.

Bronės Jacevičiūtės-Jėčiūtės tapytas Janinos Degutytės portretas (1959, MLLM 136313) – laiške minimas kaip „antrininkas“.

5 Rengiant Jacevičiūtės-Jėčiūtės laiškus, perteikiama autografo leksika, gramatinės ir sintaksinės ypatybės, rašymo procesualumas. Pagal skyrybos normas sudėti trūkštami kableliai (dažniausiai skiriantys šalutinius sakinius ir išskirtinius pažyminius), šių vietų tekste nežymint. Taip pat koreguota nežymint žodžių rašymas kartu ir atskirai: „kažinkas“, „kažinkur“.

II. 13

Tayda aprašys visus dalykiškus reikalus ir naujienas Tau. Šiandien visą dieną vaikščiojau iš kampo į kampą ir nieko nenusitvėriau. Nedirbau. Paskui išvažiavau į laukus. Vakare užėjo pas mane Albina, buvo Tayda. Albina¹ Tavo „antrininką“ pavadino taip: dvi dūšios. Kodėl – klausiu. Nagi, sako, mano dūšia čia esanti taip pat. Tayda sako, kad čia kažkas yra ir kažko nėra. Albina patvirtina tai, esą kitaip ir būt negali. Kažką autorius prideda savo. Reiškia turi būti ir tas, ir^{II} nauja kai kas. Albina dar sakė, kad išraiška esanti gyva.

Kaip ten bebūtų, bet „antrininkas“ mane sutinka ir išleidžia kaip Tu prieš pora dienų.

Šiandien buvo tas vyrukas užėjęs pas Tave ir atnešė vaistų nuo Rūtos. Jis susimedžiojo tarnybą Pagėgių^{III} vaikų namuose, bet nori traukti į Švėkšną. Rūta, sakė, neturinti laiko laiško parašyti(!). Turbūt man. Be to, sakė atsiųsti vaistų pavadinimą, kokių reikia.

*

Vaikiuk, kaip Tau ten? Ar neperkėlė Tavęs į geresnį kambarį? Ar Tau nešalta? Galvojau apie tai visą dieną. Laukiu žinių iš Tavęs.

Taip labai daug čia ir man niekur iš dirbtuvės nesinori eiti.

B.

Turėčiau taip daug Tau pasakyti. Žiūriu į Tavo sumerktus pavasarinius kačiukus ir pradedu laukti, kada jie^{IV} susprogs... Naktis. Gaila, kad šiuo momentu nesiklausai Šopeno muzikos. Ir iš viso daug oi daug ko gaila.

^I Išbraukta: sakė.

^{II} Išbraukta: ne ta.

^{III} Taisyta iš: Vilkiškių.

^{IV} Išbraukta: susprogs.

Laiškas rašytas mėlynu rašalu ant laiškams skirto dvilapio su paveikslėliu kairiame viršutiniame kampe. Ketvirtas puslapis ir trečiojo didesnė dalis tuščia. MLLM P 65177.

Bronės Jacevičiūtės-Ječiūtės tapytas Taidos Devėnaitės portretinis etiudas (1953, KEM). Vėliau buvo nutapytas portretas „Vilniaus universiteto kanklininkė T. D.“.

Bronės Jacevičiūtės-Ječiūtės tapytas grafikės Albinos Makūnaitės portretas (1958, KEM). Makūnaitė turėjo dirbtuvę tame pačiame name kaip ir Jacevičiūtė-Ječiūtė – A. Goštauto g. 5. Makūnaitės medžio raižiniai buvo iliustruoti Taidos Devėnaitės parengti Salomėjos Nėries „Raštai“.

Visi trys portretai eksponuoti pirmojoje personalinėje Bronės Jacevičiūtės-Ječiūtės parodoje Dailės muziejuje 1959 m. ir skelbti parodos kataloge (BJ).

Rūta Hakaitė – mokytoja, Degutytes bičiulė iš Tauragės laikų.

Laiške minima Taida (Tayda) Devėnaitė – artima Jacevičiūtės-Jėčiūtės draugė, kaip minėta, ji supažindino dailininkę su Degutyte. Šioms artimiau susidraugavus, santykiai su Taida ėmė šlyti. Taida Devėnaitė buvo Valstybinės grožinės literatūros (vėliau „Vagos“) leidyklos redaktorė ir vertėja, pranokusi savo jaunuosius kolegas (DK, 139). Ji buvo lituanistė iš vadinamo „Marcinkevičiaus – Baltakio – Maldonio“ kurso. Jacevičiūtė-Jėčiūtė ją, dar studijuojančią, priėmė gyventi į savo butą Klaipėdos g. Devėnaitė čia gyveno bent septynerius metus. Buvo susigyvenusi su Jacevičiūtės-Jėčiūtės motina bei brolio šeima. Rašydama dukrai laiškus Elžbieta Jėčiuvienė vis perduoda linkėjimus Devėnaitei („Sudiev miela dukriala / bučiuoju daug sikiu jumis / Širdingiausias likiejmus tetei ir panialei tajdai / jusu mamule“, rašyba netaisyta, KEM 10540). Jacevičiūtės-Jėčiūtės laiškuose mamai randame ir apie Taidą:

Čia gyvenam su Tayda spakainiai. Daug valgom, mažai gspadinaujam. Juokiamės, kad keturis kartus valgyti mums per maža.

Neseniai buvo slyvų virimas, abi tokios geros gspadinės, kad nelabai žinojom, kaip virti, bet vis tiek išvirėm gerą uogienę. Išėjo apie 8 litrus. O slyvos buvo labai pigios, net po 1 rublį kilogramui.

Tvarkomės bendrai. Bendri pinigai, ir valgom iš vienos petelnės, kad mažiau plovimo būtų.

1954.VIII.27, KEM 9990

Jacevičiūtės-Jėčiūtės ir Devėnaitės santykiai galutinai nutrūko 1959 m. rudenį. Devėnaitė pasitraukė iš gyvenimo 1961 m. Donatas Sauka ir kiti ją artimiau pažinojusieji teigia, jog moteris bus veikiausiai neištėvėrusi saugumo verbavimo (buvusi verčiama teikti žinias saugumui apie redaguojamus autorius, su kuriais bendravo).

Jacevičiūtės-Jėčiūtės laiškas Degutytei

1959.II.16

Vilnius

*
* *

Vakar klausiau Bethoveno 5-ąją. Buvai ir Tu.

O šiandien budžiu T[aydos] kambaryje ir su rūpesčiu seku judesius karščiuojančios būtybės. Atvažiuo Meškaitytė savo „Gimtojo kaimo“ leidinuko atšvesti, parodų aplankyti, o išėjo taip, kad sugriebė, matyt, gripas. Varge, vargeli, nesiseka mano talentams! Kokį nuostabų vieną darbą atsivežė. Trys atskiros miniatiūros. Pavadinom bendrom jėgom: „Mindžiojama miško pasaka“. Paimta detalės iš samanėlių, bruknienojų pasaulio, o atrodo kaip pasakų šalis. Kai žiūrėjau tą stebuklą, buvo gaila, kad Tu negali matyti. (Iš viso, kai matau ką nors gražaus, noris, kad ir kai kas be manęs gėrėtųsi kartu.)

Negaliu į dirbtuvę nueiti, vieno ligonėlio palikti negaliu, laukiu gydytojo, temperatūra apie 40°. Kai grįš iš darbo T[ayda] – aš eisiu pas Tave (t. y. į penktą aukštą).

Gavau Tavo laišką. Prieš einant į koncertą. Prisipažinsiu, skaičiau jį gimnazistiškai, t. y. kelis kartus. Tu jau geriau žinai dėl ko¹ (ar dėl to, kad jame daug chaoso, ar dėl to, kad sunku iššifruoti Tavo braižą ir ženklus...).

Važiuoti... Su Tavim galima galbūt ir skristi. Juk galima? Tu sakei – viskas galima.

Lidija Meškaitytė – dailininkė savamokslė, peizažo miniatiūrų meistrė.

Minimos Lidijos Meškaitytės į Vilnių atsivežtos miniatiūros yra žinomos kaip ciklas „Miško pasaka“ (LM iliustr. 31, 58).

Klausi, ką dirbu. Pirmą dieną pravaikščiojau po savo „palocių“ skersai ir išilgai. Antrą dieną pasiėmiau didelę drobę ir pradėjau ją dengti anglimi. Ir pradėjau naują savo „Vai dūzgia, dūzgia...“. Mergina staklėse. Ką ji jausti turi į tas savo raštuotąsias – Tu pasakysi.

Ir štai – pauzė. Vėl nedirbu. Tik ką buvau ten pas Tave. Klausi, ar vaidenasi? Ne. Kas yra, tas negali vaidentis.¹¹

Ir norisi tepti, tepti _ _ _ Iki apkvaišimo. Iššaukti, išlaisvinti, išlieti.

*

Kaip Tavo pasakos? Kaip Tu?

*

Tu žinai, kad aš dalį Tavo dūšios išvočiau. Nenusimink, tai tik 1/10.000-oji.

Laukiu Tavo „chaoso“

B.

¹ įterpta

¹¹ užbraukytos kelios eilutės

Laiškas rašytas mėlynu rašalu ant laiškams skirto dvilapio su paveikslėliu kairiame viršutiniame kampe. Rašyta smulkiai, emociingi sakiniai laiško pabaigoje – stambiau ir ekspresyviau. Antrojo puslapio pabaiga bei trečias ir ketvirtas puslapiai tušti. MLLM P 65178.

Lidija Meškaitytė gyveno gimtajame Antšvenčių kaime, netoli Smalininkų. Karo pabaigoje ji patyrė dubens kaulų traumą, dėl kurios ilgą laiką sunkiai vaikščiojo, dėl to, kaip pati pasakojo, negalėjo nei mokytis, nei dirbti, tad pradėjo piešti (LM, 15). Buvo užsisklendusi, uždara, skaudžiai išgyveno savo luošumą, tačiau jos kruopščiai atliktos miniatiūros vis tiek buvo pastebėtos. 1957 m. susipažino su Jacevičiūtė-Jėčiūte, kuri pirmoji parašė spaudoje apie talentingą dailininkę ir išrūpino jai personalinę pensiją.

Veikiausiai kalbama apie paveikslo „Motušės nebaigtieji posmai (audėja E. Breskutė)“ (1959) eskizus. Paveikslas minimas Bronės Jacevičiūtės-Jėčiūtės darbų sąrašė (TBJJ 72), tačiau jo saugojimo vieta nežinoma.

1959.II.14 datuotas Janinos Degutytės eilėraštis „Pasaka“ buvo įtrauktas į rinkinį *Ugnies lašai*.

Jacevičiūtės-Jėčiūtės laiške minimas „Gimtasias kaimas“, kurio pasirodymo atšvėsti atvyko Meškaitytė, – tai 1958 m. išleistas Meškaitytės atvirukų rinkinys. Jacevičiūtė-Jėčiūtė jam buvo parašiusi dailininkės gyvenimo ir kūrybos apžvalgą ir rūpinosi jo išleidimu. Su Meškaityte vėliau susipažino ir Degutytė, 1964 m. vasarojo jos sodyboje. Eilėraštis „Natiurmortas“ dedikuotas Meškaitytės motinai, kuri silpnos sveikatos poetei buvo ypač rūpestinga.

Degutytės eilėraštis iš rinkinio *Ugnies lašai*

Po Šuberto Nebaigtosios simfonijos

Klevo spurganėlėj tvenkias upės
Žalžganos pavasario šviesos.
Tu ateiki vėju apsisupęs,
Tu ateik pėdom baltos rasos.

Aš visas visas duris atvėriau...
Pasitikti išeinu tavęs
Kas akimirką – vylingą, žėrią –
Kas akimirką – tavęs, tavęs...

Griausk perkūnijom, čirenki vieversėliais
Ir miglas nuplauk lietum vaiskiu.
Tartum stiebas mažas pasikėlęs –
Aš tavim kvėpuoju – ir šaukiu...

Kaip simfonija ateik lauktoji –
Be atodairos ir be ribos.
Kaip simfonija ateik, kaip Nebaigtoji,
O likime mano toks trapus – – –

...Pravirkstu – ir vėl nusikvatoju.
Kaip simfonijos – tavęs pilna – – –
Jeigu reikia – būki nebaigtoji,
Jeigu reikia – būki amžina – – –

1959.II.6

Jacevičiūtės-Jėčiūtės laiškas Degutytei

[1959.II]

Naktis. Pūga už lango. Prieš užmiegant noriu Tau „labanakt“ pasakyti. Už sienos vėl „Nebaigtoji“...

Ką Tu šią vėlyvą valandą mintyvi? Norisi, kad mintis, kuri kaip nematoma gija tiesiasi iki Tavęs, palaikytų ryšį nenutrūkstamą. Gerai, kad niekas neatėjo – – –

O aš ką veikiu? Gi palindau po abiem kaldrom ir toks jausmas, kad Tu čia pat, tik prasidarys durys ir ateisi, ir pasakysi – gerai, kad sušildei patalėlį...

Miela, jau pradėdu visai niekus Tau rašyti. Bet Tu juk turi laiko skaityti! Aš ir tai visą dieną nepertraukiu Tau rašyti. Dar taip nebuvo mano griešnam gyvenime! – –

Kai pradėjau nuo ryto, tai dabar gulom tęsiu ir negaliu nutraukt. Taip, kaip negalėdavau iš Tavęs išeiti iki 5-tos – – (Ir dabar neišeičiau – – –) Vaikiuk, o sakai saiko nereikia. O kaip gi reikės dirbti be jo?

Tu sakai, kad manęs nerasi? Manau, kad neišvažiuosiu dabar dar. Nebent pas audėją.^{II}

Tiesa, o Jasiūnaitės tai nebetepu. Net nepatogu. Bet dabar neprisirengiu ir bijau, kad net ir netraukia ieškoti nieko ten tuo tarpu. Padarysiu kokį natiurmortą. Norėčiau su kačiukais ir su vaisiais. Ir žiburiai reikėtų.

Meškaitytė išvažiavo. Su T[ayda] nesibaram, nes nesimatom. Aš pažadu, kad nebesibarsim. Aš turiu taip laikytis, kad nekiltų jokie „išsiliepsnojimai“. O ko nebėra, to nebeprišausi. Kai ką nejučiom pameti, kai ką randi netikėtai. Kai kada buvo labai daug dūšios įdėta ir prisirišta beviltiškai.

Žmogus jau toks padaras. Kai ateini su „viskuo“ – sako – įkyrėjai, kai palieki „nieką“, vėl būna negera jam ligi ašarų.

Labai gerai, kad ji gavo kambarį. Taip geriau. Man buvo skaudu, kad jai negera kartu gyventi, bet gi reikia šita [?] suprasti. Mane jau kartą pamokė. Tu nežinai, kaip aš daug išsimėčiau „pakiemiais“. Bet dabar tai jau niekada, niekada nevaržysiu nieko, t. y. negyvensiu kartu^{III} su niekuo. Nors tai būtų ir kažin kaip artimai.

Franzo Schuberto simfonija Nr. 8 h-moll, arba „Nebaigtoji simfonija“

Lidija Meškaitytė – dailininkė savamokslė, peizažo miniatiūrų meistrė, Bronės Jacevičiūtės-Jėčiūtės bičiulė.

Gyventi su tais, kuriems nestatai jokių reikalavimų, kurie tau nei šilta, nei šalta – čia kitas reikalas. Galima išvažiuoti kur nors, prisišaukti – tai kita. Prieš kelis metus kažinkas man pasakė: Tau reikia kažinko naujo. Man atrodė, kad tai neįmanoma. Ir iš viso viskas – nesusipratimas. Dėlto gal taip viskas ir susimaišo.

O Tu ką galvoji, pasakyk. Tu sakai esmė Tau aiški. Aš Tau neslėpiau ir nevaadinau. Atėjau tiesiausiu keliu. Atvedė mane koks tai gilus susižavėjimas tuo pasauliu, kurį pamaciau tuose baltuose lapuose. O paskui mes susikalbėdavom tylėjimu. Dabar prisišaukiam per kilometrus. Tai kas gi tai? Baigiu nugyventi „vieką“, o šįsyk nenoriu aiškintis nieko. Žinau viena: metų metais kartais graužiesi, kad nesusikalbama.

O gal taip sapnuoti nereikia? Pasakyk? Jeigu tai suteiks skausmą, jeigu pradėsi nekęsti.

Aš Tave jau pradedu savo filozofijom kankinti – –
Gana nenoriu nieko svarstyti.

Noriu svajonės, pačios neįmanomiausios, pačios nepasiekiamiausios. Noriu, kad būt šviesu, noriu, kad pasidarytum žmogus su neapčiuopiamais, bet jaučiamais sparnais. Noriu nepabaigiamų pasakų, vasaros nakties su čirškiančiais žiogais, noriu jūros platybės, noriu Tavo dainų – – –

Kad paliestų veidą švelni, švelni ranka ir tyliai ištartų: kad geriau matytum...

Ir nebaigtą „labanakt“ atiduoti „labam ryteliui“ – – –
Miegok, sapniuk.

B.

Labas rytas.
Pražydo vienas
kačiukas...
Jie gyvi...

¹ neaiškus žodis

² keli neįskaitomi žodžiai

³ du neįskaitomi išbraukti žodžiai

Laiškas rašytas mėlynu rašalu ant gelsvo iš bloknoto išplėšto A4 formato popieriaus lapo. Braižas smulkus, eilutės tankios. Antrojo puslapio apatinis trečdalis tuščias, tik kairėje pusėje smulkiai stulpeliu įrašytas tekstas „Labas rytas. Pražydo...“. MLLM P 65175.

Degutytės eilėraščiai iš rinkinio *Ugnies lašai*

Atejau

Sidabriniai kačiukai pūkuoti
Pamerkti.
Aš ir vėl atėjau... padainuoti...
Tu girdi?..

Išėjau – kad ateičiau vėlei.
Nejučia.
Grįšiu prieblandoje, tykiai, šešėliu...
Ir nakčia...

Mėnesienos skraiste žydraja
Aš apklošiu tave.
Ir didžiausiajai būsi svajai –
Sietuva...

Ir pirmais spindulėliais ryto
Pabučiuosiu akis –
Viską jos pamatys nematyta,
Pasakys...

1959.II.17

Tu sakai – aš be saiko?.. Tegu.
Jau vis tiek niekad jo neturėsiu.
Jeigu verksiu – bus ašaros metų ilgų,
Jeigu juoksiuos – tave užkrėsiu...

Tu sakai – aš be saiko?.. Tegu.
Te kas moka – matuoja, sveria.
Dovanų jeigu turi smulkių,
Tegu duoda... kaip tikra, gera...

Negaliu tankumynuose dust, –
Tegu saulė verčiau apakins!
Kas yra – gal išbėgs per kraštus,
Ko nėra – ugnimi neišdegin.

...Tvinsta kovo putotas vanduo. –
Taip. Besaikėi teko man gimti.
Atmatuoto – nemoku duot.
Atmatuoto – nemoku imti.

1959.II.17

Jacevičiūtės-Jėčiūtės laiškas Degutytei

1959.II.24

Šį rytą atsiradau vėl dirbtuvėje. Ne tik kačiukai nesprogsta, dar blogiau, netgi visos primulės sukniuobusios, nuvytusiais žiedais ant stalo. Miršta nuo troškulio... Nebuvo kada jas pagirdyti, kai manęs nebuvo. O neštos jos buvo tai ne iš mandagumo, tikiu. Gaila, jos žiūrėjo nuo palangės į Tave. O primulė, kuri paliko prie „antrininko“, jau niekada nebenuvys... Ji gyva nors ir šešėly.

Jei tie kačiukai neišsprogs, aš surasiu kitus, dar gražesnius. Jie ne tik sužaliuos, jie niekada nenuvys...

Kai tik grįžau, išklausiu „Nebaigtąją“. Kartu su Tavim. Kažin kas priartėja ir užlieja kaip nelaukta banga. Taip sklidina taurė būna tiems, kurie neturi saiko... Nėra kaip ir nėra kada matuoti. Ir kam? Kam?

Laukimas. Žinau, kad jis apvilia. Tegu. Norisi šaukti, šaukti. Tyliai pašaukti. Ir jausti, kad išgirs už mylių ir kilometrų. Šaukti gatvėm ir tam sniegą genančiam vėjui, šaukti negyvai drobei, kad ji alsuoti pradėtų. Šaukti mintį, kuriai nėra sienų nė užtvary. Ir laukti stebuklo.

x

Klausi, ką darau, kas galvoje? Dabar, kai grįžau iš Maskvos, tiek daug Tavęs visur, kad nežinau, ar dirbasi kas, ar ne. Paėmiau anglį, kad ištepčiau ne tik drobę, bet ir „visur“... Tokia mergaitė sėdi staklėse, ką ji įaus į savo raštuotąjį, ar aš žinau?

Žinai ką? „Nesugrįžtu“ – labai labai geras. Caculis!

Džiaugiuosi, kad buvimas tose „aukštybėse“ paliko tokį šiltą, sodrios minties ir sodraus vaizdo perluką. Dabar mano eilė per langą tuos žiburius užfiksuoti. Tuos pačius... Juk jie vis tiek bus kiti.

Ir kaip gera, kad Tu netyli, kad Tau kuriasi. Kaip gera...

Dabar aš Tave „apipilsiu“ laiškais. Man norisi su Tavim kalbėtis už visą tą laiką, kai maišaty basčiau-si ir neturėjau jokių galimybių net laišką parašyti. O mintis vis tiek nutrūkdavo pas Tave. O dabar nuo vakar popiečio negaliu atsitraukti niekur kitur. Be saiko ir aš. Tą gerai žinau.

Aš vis galvoju ir galvoju. Tokia mintis lenda į galvą: be svajonės negalima gyventi. Tegu ji kaip pasakų paukštis, kaip pilis iš smėlio, kaip dūžtantis trapus porcelianas, kaip žiedas, kuris miršta nuo prisilietimo...

Kažkas tapė ją su sparnais. Galbūt. Ir „Mintį“ tapė taip pat kažin kas su sparnais. Ir sparnų reikia. Kaip gi be jų?

Mielas žiogeli... Aš taip pat šypsausi, kai galvoju apie Tave, kai kalbu iš tolo su Tavim. Einu gatve ir šypsausi. Ir gera ir taip daug kažinko. Kaip čia taip?¹

¹ išbraukti neįskaitomi trys žodžiai

Laiškas rašytas mėlynu rašalu ant gelsvo iš bloknoto išplėsto A4 formato popieriaus lapo. Prirašytos abi lapo pusės iki paskutinės eilutės, atrodo, kad laiškas tęstas kitame nuo pirmojo atsiskyrusiame lape. MLLM P 65174

Veikiausiai kalbama apie paveikslą „Motušės nebaigtieji posmai (audėja E. Breskutė)“ (1959) eskizus.

Eilėraščio pavadinimu „Nesugrįžtu“ nepavyko rasti, neįtrauktas nei į pirmuosius rinkinius, nei į raštus, nepublikuotas periodikoje.

Degutytės eilėraštis iš rinkinio *Ugnies lašai*

Žalčiukai

Per baltus patalus
Žaliais žalčiukais
Klegena, raitosi
Upeliai.

Kaipgi praeiti
Neatsisukus,
Kaip neįspausti
Takelio?

Jis bus kaip niekad,
Jis bus kaip niekas –
Pavasarielis
Žvainas!

Gal atsibusim?..
Gal buvo miegas?
Gal tik dabar
Bus dainos.

Tik netikėsiu,
Tik netikėsiu,
Kad jis bus toks
Kaip visad!

Mano pavasaris.
Mūsų pavasaris! –
Žalią žalčiuką
Pavysim...

1959.II.25

Jacevičiūtės-Jėčiūtės laiškas Degutytei

1959.II.25

Vilnius

*
* *
*

Po ilgo laiko pabandžiau tepti. Dabar galiu pasakyti, ką ji, ta šviesiaplaukė jauna audėja, dūmoja. Kai pradėjau, galvojau tik apie¹ portretą, o dabar kur tai kitur nukrypo.

Merginos skarutė ir suknelė – tamsios. Gedulas. Grįžtu prie pirmojo įspūdžio, kuris mane paskatino tąsyk užmesti etiudą. Aš tada tos audėjos paprašiau, kad vietoj juodos skarelės uždėtų baltą, faktinai aš ją tapiau porai mėnesių nuo motinos mirties praslinkus. Ir staklėse buvo audinys jos motinos pradėtas. O man grįžus po 10-ies metų tą vasarą į tėviškę taip pat netekus kažin ko labai labai brangaus ir artimo – labai truktelėjo kur tai giliai.

Ir va – dabar nesąmoningai sugrįžau prie pirmosios minties. Ar kam patiks, ar ne – negalvoju apie tai. Kad gausis kas tai minorinio – neišvengiama.

Norėčiau pavadinti „Motušės nebaigtieji posmai“. Mūsų krašte audinio¹ raštus vadina posmais.

Janina, o tu papildyk mane – parašyk, jei mintis pasirodys Tau verta. Dvi, o gal ir eilė kartų audėjų. Vienos rankos ir širdis nebaigia, kitos jaunos vėl tęsia savo godas. Parašyk, ar Tau atrodo, kad taip gerai gali būti. Padėk man pavadinti (Tu gi pavadinimus tik saviesiems nesugalvoji ilgai...)

Klausyk, juk čia galima pradėti nuo baudžios ir ateiti ligi šios dienos. Ir svarbiausia koks šitos liaudies meno šakos grožis ir kaip graži ta pati kūrėja. Ir kaip norisi, kad tradicija nenumirtų.

Bronės Jacevičiūtės-Jėčiūtės tėvai Juozas ir Elžbieta Jėčiai bėgdami nuo tremties paliko savo išpuoselėtą ūkį Mazgeliškiuose (Kupiškio raj.). Tėvas prisiglaudė pas dukrą Vilniuje, motina – pas sūnų Telšiuose. Nors sodyba nebuvo nacionalizuota, Jėčiai prašymu joje gyveno vienas iš buvusių šio ūkio darbininkų, šeimininkai ilgą laiką vengė į ją grįžti.

Bronės Jacevičiūtės-Jėčiūtės paveikslas „Motušės nebaigtieji posmai (audėja E. Breskutė)“ (1959), nurodytas TBJJ 72.

Pabandykim taip kartu. Gerai? Tu kalbi apie knygą, o juk mes ją pradėjom. Mums tik žinoti, kas ji, toji knyga, kaip ji atrodys, kokį pavidalą turės. O gal tai net nebus knyga. Na palauk, aš tuojau nusi-
paistėsiu.

Vaikiuk, vakar visa diena kokia tai nepaprasta. Ir vakaras, ir naktis. Nieko negalėjau dirbti. Tu niekur neleidai manęs. Taip jau siūbtelejo kažin kas... Tai antras darbas, kai savęs neturiu kur dėti. Pirmas – su tais rausvais medžiais. Aš tada negalėjau sutilpti ir parašiau Tau tą laišką. Paskiau man pasakė, kad Jūs kolektyviai juokėtės iš jo ir dar pridėjo: kam reikia save taip juokinti? O jeigu dabar kam nors galima bus piktai pasijuokti? Už tai prašau, kad naikintum mano laiškus –

B.

Tavim aš neabejoju. Jei abejočiau, nerašyčiau taip.

¹ įterpta

Laiškas rašytas mėlynu rašalu ant gelsvo iš bloknoto išplėšto A4 formato popieriaus lapo. Braižas netolygus, kartais smulkus, kartais stambus. Prirašyta iki paskutinės eilutės. MLLM P 65183.

Degutytės eilėraštis iš rinkinio *Dienos – dovanos*

Audėja

Ausiu ausiu likimo raštą.
Tegul posmais plaka širdis.
Ir nuskrisiu į tokį kraštą!..
Ką norės akys, tą matys.

Rankos vilko rudenę naštą.
 Širdys kaupė trapias godas.
 Ir išaudė – šilainės raštą,
 Eglių prietemą, lietu, žvaigždes...

Keitės rankos, ir širdys keitės –
 Ta pati skausmo nytis nuožmi.
 Ir pražysdavo tulpės našlaitės,
 Pilnos ašarų tam audiny.

Tęsiu tęsiu pradėtą tulpele.
 Ausiu ausiu tamsias eglutes.
 Ir įausiu – savo saulele.
 Ir įausiu – savo žvaigždes.

 Žydi margas likimo raštas.
 Ryt kiti čia pirštai plastės. –
 Tulpės – pilnos godos bekrastės.
 Mintys – virpa sparnelius žvaigždės.

1959.II.27

Apie buvusį santykį

Laiškai yra esmiškai susiję su noru palaikyti ryšį. Jie įveikia skiriančius atstumus, sudarydami galimybę kalbėtis, nesant šalia. Tad ir šiais Jacevičiūtės-Jėčiūtės laiškais galima punktyriškai nužymėti keletą jos ir Degutytės santykiui savitų ypatybių ir kartu čia skelbiamą susirašinėjimo fragmentą, jame atsiskleidžiantį santykį pamatyti bent kiek platesniame išlikusių laiškų ir gyvenimo kontekste.

Iš ankstyviausiųjų laiškų intensyvumo galima suprasti, kad Degutytės ir Jacevičiūtės-Jėčiūtės ryšys nuo pat jo užuomazgos buvo išskirtinai stiprus. Jis neaugo palaipsniui, bet tiesiog jas ištiko. Pačių buvo jaučiamas kaip beribis, kaip „sklidina taurė“⁶. Ši ištikusi emocija buvo ne tik stipri, bet kartais ir nepasitikin-

6 Bronės Jacevičiūtės-Jėčiūtės laiškas Janinai Degutytei, 1959.II.24, MLLM P 65174. Toliau cituojant Jacevičiūtės-Jėčiūtės laiškus Degutytei nurodoma tik data bei metrika.

ti, baugšti, nežinanti, kaip kitai ji pasirodys, kaip kita atsakys. Ją nebuvo paprasta suvokti, savo persiliejimais, savo kunkuliavimu ji buvo neįprasta, Atrodė chaotiška, maišanti „sąvokas galimo ir negalimo“⁷. Jacevičiūtė-Ječiūtė keletą kartų sako, kad taip jai nėra buvę. Tokia emocija formuoja ir laiškų stilių – veržlų, besiliejančių ir čia pat galintį nutrūkti, painiotis.

Taip, galime sakyti, kad tai meilės laišakai, sutelkti į užsimezgsio santykio perkeistą gyvenimą, atsiveriančias erdves, lyg būtų išaugę sparnai. Pačiai Jacevičiūtei-Ječiūtei įvardijimas ir suvokimas šios patirties kaip meilės lieka nereikalingas. Jai svarbus savaimis savitarpio supratimas – „susikalbėjimas tylėjimu“⁸ ir nuolatinio ryšio jautimas, kai kitos nėra šalia. Laiškuose ji kalba apie nematomą jas siejančią giją⁹, apie belaidį, bevielį telefoną, kuriuo jos susisiekiama anksčiau, nei ateina laišakai¹⁰. Laiškuose kartais perklausoma, ar tikrai Degutyte dariusi tai, ką Jacevičiūtė-Ječiūtė jutusi.

Užsimezgs Degutytes ir Jacevičiūtės-Ječiūtės ryšys jas abi laisvino ir drąsino. Leido ir svajoti, ir veikti. Tebesigydydama sanatorijoje Degutyte (žinome tai iš Jacevičiūtės-Ječiūtės laiško¹¹) svajoja važiuoti *kur nors* kartu. Važiavimas jai buvo išskirtinis, ypatingas dalykas, nes jos gyvenimas lig tol buvo sėslus ir dėl sveikatos, ir dėl nepriteklių. Važiuoti – jai reikė patirti nematytus, neliestus dalykus, pažinti įvairų pasaulį, apie ką nuo vaikystės nuolat svajojo. Taip prabunda drąsa išsiveržti iš to, kas, regis, nepaneigiamai ribojo.

Lena Rapalienė: Po Lietuvą tai motoroleriu tokiu važinėdavo... Būdavo, skrenda abidvi...

Bronė Jacevičiūtė-Ječiūtė: Tiesa, aš pirma mašinos dar motorolerį turėjau. Gražų tokį. Janiną vežiodavau motoroleriu. [...] Tai mes net iki Trakų nuvažiuodavom... O aš viena be Janinos tai su motoroleriu nuvažiuodavau net iki Palangos [...]. Keliaut Janina labai mėgo.¹²

Jacevičiūtės-Ječiūtės išgyvenama sklidina ir beribė emocija persilieja į kūrybos plotmę ir veikia joje su ta pačia jėga ir veržlumu. Skelbtame vasario 24 d.

7 1959.XI.16, MLLM P 65152.

8 [1959.II.], MLLM P 65175.

9 *Ibid.*

10 [1959.] XI.23, MLLM P 65157; [1959.] XI. 22, MLLM P 65158.

11 1959.II.16, MLLM P 65178.

12 Aistės Birgerės ir Giedrės Šmitienės pokalbis su Brone Jacevičiūte-Ječiūte ir Lena Rapaliene, 2007 06 21, asmeninis archyvas.

laiške kalbama, kaip „norisi šaukti šaukti“ – paleisti, išreikšti turimą emocijos sklidinumą. Jai esmiškai svarbu, kad kita jos šauksmą išgirs „už mylių ir už kilometrų“. Tačiau čia pat šis šauksmas ima sieti su gyvenama aplinka – snieguotomis vasario gatvėmis – ir veržiasi persilieti į drobę. Stiprią išlaisvinančią emociją, prasidedančią nuo kito konkretaus žmogaus, matome kaip galią kurti įvairius pavidalus ir įgyvendinti skirtingus projektus. Dailininkė suvokia, kad atsiradęs įkvėpimas ir intensyvus noras tapyti¹³ kyla iš judviejų santykio. Ir kitų, iš šalies žiūrinčių į jos darbus, pastebimas šis jos kūrybos pokytis¹⁴.

[T]uo pačiu laiku, kai jūrą matei beprotišką, ir mane aplankė ypatingas sapnas. Laukinį baltą žirgą norėjau visomis jėgomis sulaukyti. O paskui pasikėlėm abu nuo žemės ir atsivėrė tokios pasakiškos platumos...

Ką tai reiškia?

Einu pažliugusiu šaligatviu, o mintyse viena: mes vis tiek parašysim knygą!.. kaip žalia jūra, kaip sapne matytos tolumos. Negaliu niekur nuo tos minties.¹⁵

Jacevičiūtės-Jėčiūtės sapnuotas laukinis žirgas ir juo pakilus atsivėrusios pasakiškos platumos bei Degutytės tuo pat metu matyta (sapnuota ar regėta kaip vaizdinys) beprotiška jūra yra suprantama kaip tai, kas jas susieja, ir kartu tai, kas išveda į naują kūrybos etapą.

Pagal Degutytės eilėraščių datas nesunku matyti, kad ji šiuo laiku rašo išskirtinai intensyviai, preciziškai datuodama parašomus eilėraščius. Atrodo, kad jos abi drąsėjo ir laisvėjo viena per kitą. Kiekviena ne mažiau nei sau norėjo kitai tokio gyvenimo, kokį laikė geriausiu. Laiškuose juntamas noras, kad kita kurtų ir veiktų, kad būtų laisva, to nuolat linkima ir kartu norima, kad kita linkėtų to paties: „noriu, kad pasidarytum žmogus su neapčiuopiamais, bet jaučiamais sparnais“, „kaip gera, kad tu netyli, kad Tau kuriasi“¹⁶. „Kad geriau matytum“¹⁷, – toks buvo pasikartojantis Degutytės linkėjimas Jacevičiūtei-Jėčiūtei. Matymą ji siejo su tapymo galia. Vienos energija žadino kitos kūrybines galias: „Kiekvienas Tavo lapelis man pabels, pakels, paduos teptuką į ranką, uždegs mintį.“¹⁸ Atskirus

13 1959.II.16, MLLM P 65178.

14 [1959.] XI.23, MLLM P 65157.

15 *Ibid.*

16 [1959.II.], MLLM P 65175; 1959.II.24, MLLM P 65174

17 [1959.II.], MLLM P 65175.

18 1966.II.13, MLLM P 65272.

Degutytės eilėraščius Jacevičiūtė-Jėčiūtė junta kaip itin savus ir įkvepiančius: „Labai jau geras tas ,gyvenimas tik vieną kartą duotas...‘ Labai, labai, žiogeli. Galiu jį priimti už himną“¹⁹, – rašė ji apie eilėraštį „Tu gyveni tik vieną kartą“. O paskaičiusi eilėraštį „Negrižtu“, kuriame atpažįstamas vaizdas pro jos dirbtuvės langą, dailininkė panūdo jį nutapyti. Užsimezgęs ryšys nuo pat pradžios intensyviai persilieja ir į kūrybą.

Apskritai Degutytės ir Jacevičiūtės-Jėčiūtės santykiuose jų buvimas poete ir dailininke buvo išskirtinai svarbus. Degutytė pirmiausia pažino Jacevičiūtę-Jėčiūtę iš jos paveikslo, kurio įspūdį išsakė eilėraščiu. Dailininkė, savo ruožtu pasakodama apie pirmą susitikimą, pabrėžia, kad žinojo susitinkanti su poete, buvo skaičiusi pirmuosius skelbtus jos eilėraščius. Ir viename iš vasario mėn. laiškų ji rašo, kad prie Degutytės ją atvedė eilėraščiuose justas pasaulis²⁰. Žavėjimasis eilėraščiais, jų jautimas liko visam gyvenimui.

Jos abi sudarydavo galimybes viena kitai pažinti savo kūrybą jos pirminiais pavidalais. Iš susirašinėjimo matome, kad Degutytė, kai tik kur būdavo išvykusi, draugei siuntė savo eilėraščius nepasilikdama jų nuorašų. Pakeitusi pašto dėžutę, Jacevičiūtė-Jėčiūtė specialiai prašė pasilikti nuorašą, kol paaiškės, kad laišakai į naują vietą tikrai ateina. Degutytė kartais siųsdama nurodydavo vieną jos „lapelį“ pridėti prie kito, tokiu būdu kaupdama savo tekstus pas Jacevičiūtę-Jėčiūtę. Savo ruožtu dailininkė pasakodavo laiškuose Degutytei, ką tapo ar ketina tapyti, kaip tam ruošiasi. Iš jos planų, pasakojimų parašytas Degutytės eilėraštis „Audėja“²¹. Poetė mėgdavo žiūrėti Jacevičiūtės-Jėčiūtės paveikslus ne tik nuolat būdama jos dirbtuvėje, bet ir kabindama juos ant savo kambario sienų ir kartais pasikeisdama, atsinaujindama²². Vėlesniu gyvenimo laiku kūryba susipynė ir dėl kartu lankytų vietų paliktų įspūdžių.

Ankstyvuosiuose laiškuose minima kartu parašysimos knygos idėja²³. Ji pasirodo aukščiau skelbtame vasario 25 d. laiške ir pasikartoja lapkričio laiškuose į Maskvą. Matome, kad ši mintis kirbėjo abiem. Atrodo, kad jos ieškojo formos santykiui, veikiausia numanydamos, kad ši bendra knyga bus gyvenimais rašomas kūrinys. „Tu kalbi apie knygą, o juk mes ją pradėjom“, – rašo Jacevičiūtė-Jėčiūtė vasarį²⁴, ir tai ataidi Degutytės lapkričio eilėraštyje:

19 1959.V.8, MLLM P 65165.

20 [1959.II.], MLLM P 65175.

21 1959.II.25, MLLM P 65183.

22 [1963.III.~26], MLLM P 65233.

23 1959.II.25, MLLM P 65183; [1959.]XI.23; MLLM P 65157.

24 1959.II.25, MLLM P 65183.

Sakėm, parašysim knygą,
 Pilną šokančių upokšnių pro sniegus
 Iš žibuoklių atnešto dangaus.
 Lygus kelias – ankštas ir slogus.
 Mes ieškosim didelio, sunkaus.

Sakėm, parašysim knygą...
 Bus ten dykumos laukinis karštis
 Ir kalnų viršūnių vėsuma.

 Nenustos upokšnis jūron veržtis.
 Nenutils daina nebaigiama...

Sakėm, parašysim knygą...
 O, gal būt, pradėjom jau rašyti?..
 Lyg nesutelpančią žemėj, lyg nematomai mažytę...

 Išrašytas puslapis – diena.
 Atiduotas puslapis – daina.

„Sakėm, parašysim knygą“
 1959.XI.4

Jacevičiūtė–Jėčiūtė iki gyvenimo pabaigos jautė draugaujanti su poete. Ji matydavo savo draugę neatsiejamai nuo jos kūrybos, kuri kaip procesas jai buvo neprieinama. Rūpestis poetės gyvenimu, sveikata jai buvo ir rūpestis poezija, kuri, jai atrodė, yra reikalinga visiems. Jacevičiūtė–Jėčiūtė prisiėmė šią atsakomybę be arogancijos, be pasididžiavimo ir net nesureikšmindama meno, jai tai natūraliai susipynė. Tad jūdviejų asmeninis ryšys turėjo neasmeninį pagrindą, ir tai kūrė jo savitumą.

1959 m. vasarį joms pirmą kartą išsiskyrus – Degutytei išvykus į sanatoriją, o Jacevičiūtei–Jėčiūtei pasilikus Vilniuje – prasidėjo tai, kas tęsėsi visą gyvenimą. Vienai kur išvykus, laiškai buvo rašomi kone ištisai – ryte pasisveikinant, vakare palinkint labos nakties ir vėl ryte pasisveikinant²⁵. Taip buvo gyvenama kartu, būnant atskirai. Svarbu suprasti, kad Degutytė ir Jacevičiūtė–Jėčiūtė niekada neturėjo

25 Plg. 1959.II.24 laišką, MLLM P 65174.

bendro gyvenimo kaip bendrų namų (nors buvo pateikusios paraišką bendram automobiliui). Atrodo, kad jos palaikė atskirus namus-gyvenimus, bet bendras kelionės. Santykio plotmės ir teritorijos buvo kuriamos laisvai ir pagal situaciją. Jas nužymėti nėra lengva. Betgi gal visi santykiai nėra paprastai nusakomi ir visada susideda iš daugybės dalykų. Jų bičiulystė reikėsi kasdieniais apsilankymais, sergant – ir keliskart per dieną. Vėliau, kai abiejų butai buvo viename name, kartu praleisdavo vakarus, taip pasakoja laiškuose, tik miegoti Jacevičiūtė-Jėčiūtė nusileisdavo pas save. Palaikydamos tokius kasdienius ryšius, kad ir negyvendamos kartu, jiedvi aiškiai jautė, jei viena kažkur išvykdavo. Jautė tai kaip negalėjimą užėiti, kaip įprasto susitikimų ritmo pertraukimą. Tada ir rašydavo kasdienius laiškus. Beje, vienai kur išvykus, būti kartu jos mokėjo ne tik laiškais. „Kai tik grįžau, išklausiu ‚Nebaigtąją‘. Kartu su Tavim“, – rašo Jacevičiūtė-Jėčiūtė Degutytei, išvykusiai į sanatoriją²⁶. „Aną vakarą vėlai atsiguliu ir ilgai ilgai su Tavimi tyloje šnekėjau, Tu atėjai kaip pavasarį iš Druskininkų...“, – rašo poetei gulint ligoninėje²⁷. Ir Degutytė, matome iš kiek vėlesnių laiškų, bendrauja lygiai taip: „[O] aš vis su Tavim pasikalbu... Su kuo gi daugiau aš galiu taip pasikalbėti?..“, „einu iš vieno namų į kitus, į trečius – o Tavęs vis nesulaukiu...Nors esu kartu...“²⁸. Laiškai kalba apie tai, kaip būnama kartu, skiriant šimtams kilometrų. Kito išvykusio žmogaus jutimą šalia galima suprasti kaip afektinę būseną, taip pat ir kaip tam tikrą nuojautą – jautimą per atstumą to, kas vyksta kitai, jai esant toli. „Žinau, jeigu čia maža vietos man ir net sapnuose troškina, žinau su Tavim kažkas darosi... Tai bevielis telefonas. Nuo jo niekur nepabėgsi.“²⁹ Ypač pirmaisiais pažinties metais jos puoselėja kitos jutimą kaip tam tikrą nuojautos formą, katkartėmis laiškais pasitikrindamos, ar tai nėra išsigalvojimas³⁰. Lygiai taip bando padėti viena kitai, lyg jų neskirtų kilometrai.

Aš budžiu prie Tavo lovos. Kaip fonde, kaip pas mane, pūgai siaučiant. Ar prisimeni? Eikš, duok savo ranką, gal bus lengviau. Sušildysiu ją.

Aš prie Tavo lovos budžiu. Ateinu tiesiai iš tų kvepiančių miškų, kur bruknienojai žydi – – –³¹

26 1959.II.24, MLLM P 65174.

27 [1959.]XI.22, MLLM P 65158.

28 Janinos Degutytės laišakai Bronėi Jacevičiūtei-Jėčiūtei 1966.II.20, MLLM 49823; 1963.III.20, MLLM 49815.

29 [1959.]XI.23; MLLM P 65157.

30 [1959.]II.22, MLLM P 65176.

31 [1959.]XI.23, MLLM P 65157.

Arba persiimama nujaučiamomis kitos būsenomis.

Nieko nebesinori nei parodos, nei darbų. Taip viskas beprasmiška ir nebereikalinga. Ateina kažin kas nakties tyloje ir gniaužia gerklę. Gal Tavo skausmas ateina iš kažin kur. Ir daraisi toks mažytis juokingas žmogelis su savo planais ir su viskuo. Už ką Tave taip?

Nieko nebesuprantu. Tik labai labai skauda.³²

Sergančiosios ranka laikoma laišku, siųstu į ligoninę. Budima prie lovos esant už tūkstančio kilometrų. Primenama, kaip buvo budėta anksčiau. Atmintis pasitelkiama tam, kad būtų lengviau budėjimą sudabartinti ir justi kaip esanti. Šiame laiške rašančiosios kūnas įveikia tūkstantį kilometrų ir būna su sergančiąja. Antrajame cituotame laiške – atvirkščiai – persiimama sergančiosios kūno jutimu ir skausmu.

Šie ligos epizodai dar kartą primena, kad aptariamasis dviejų moterų menininkių santykis užsimezgė esant didelei vienos jų nesveikatai ir bejėgiškumui, kada mėnesiais gulima negalint pakilti iš lovos, kada dusimas ir visiškas silpnumas riboja elementarią kasdienę veiklą. Dažniausiai Degutytės ir Jacevičiūtės-Jėčiūtės ryšys buvo neišvengiamai slaugantis ir globojantis. Pagalbos būtinybė buvo viena jo priešasčių. Toks ryšys liko ir visą gyvenimą. Jei Jacevičiūtei-Jėčiūtei išvykus Degutyte atkrisdavo, dailininkė rašydavo jai kreipdamasi kaip į mažą, kaip į vaiką, guosdavo, ramindavo, norėdama viską mesti ir grįžti. Vėliau (po 1975 m.) Jacevičiūtė-Jėčiūtė savo gerąjį ir didesnę butą Kapsuko g. (dabar Jogailos g.) keitė į butą Antakalnyje, kad Degutytei sergant būtų arčiau jos. „Su tėvuku persikėliau. Kad nebuvo kas daryt: Janinulis šičia, mano dirbtuvė prie Jokūbo ligoninės, o aš gyvenu vėl kažkur.“³³ Kardiologas Eliyahu Stoupel, kuriuo vieninteliu Degutyte visiškai pasitikėjo, gydęs Degutyte nuo 1959 m., Maironio lietuvių literatūros muziejuje dirbusiam Vidui Valaičiui rašė, kad jos širdis buvusi visiškai silpna ir kad taip ir tiek išgyvendama ji viršijo visas turėtas galimybes. „Aišku, kad milžiniškas nuopelnas tame, kad Janina galėjo ‚tempti‘ taip ilgai, buvo tai, kad šalia buvo Bronė. Be Jos sunku įsivaizduoti Janinos egzistenciją per visą laiką, kiek Ją pažinojau.“³⁴

32 [1959.]XI.22, MLLM P 65158.

33 Aistės Birgerės ir Giedrės Šmitienės pokalbis su Brone Jacevičiūte-Jėčiūte ir Lena Rapaliene, 2007 06 21, asmeninis archyvas.

34 Eliyahu Stoupel laiškas Vidui Valaičiui, 1997.II.4, MLLM P 42105.

Stipri ankstyvųjų laiškų emocija vėlesniuose laiškuose nenusilpsta, tik liaujasi svyravusi, tampa pasitikinti, kartu išlikdama tokia pat atvira ir beribė. „Draugystė – kokia tai tiesa be pradžios ir pabaigos, kuriai nebėra ribos“, – rašo Jacevičiūtė-Ječiūtė 1966 m. „Kaip vandenynui, kurio krantai anapus nematomi ir nepaliečiami, tik jaučiami visu tuo, kas žmoguje tikra, nemeluota ir kartu taip giliai nugramzdinta. Taip giliai, kad rodosi tiltai numesti į anapus.“³⁵ Šis stiprus pradžios ir pabaigos nepažįstantis santykis ilgainiui tampa pastovus ir kantrus. Intensyvumas ir kantrumas gali pasirodyti nesuderinami, bet Jacevičiūtės-Ječiūtės ir Degutytės laišakai saugo ir leidžia suvokti būtent tokią santykių atmainą.

Santykis, kai jis plėtojamas, yra kontingentiškas ir dinamiškas darinys. Bet kuris vienas apibrėžimas nepajėgus jo atskleisti ir paaiškinti. Bet koks jo klasifikavimas, matyt, visada daugiau uždengia, nei vienu priskyrimu pasako. Susisiekiantys Jacevičiūtės-Ječiūtės ir Degutytės egodokumentiniai tekstai, intermedialūs jų kontekstai yra atviras santykių tyrimo laukas, kuriame dar daug ką galima permąstyti ir suprasti.

SANTRUMPOS

- BJ – Jacevičiūtė Bronė 1959. *Dailės darbų paroda. Katalogas*. Sud. Pranas Gudynas ir Stasys Jakštas, Vilnius: Vilniaus valstybinis dailės muziejus.
- DK – Krištopaitė Danutė 2011. „Man tik norėtūsi iš visos širdies būti Žmogumi...“ Minint Anastazijos Kašinskaitės 85-ąsias gimimo metines“./ *Krantai*, 2.
- KEM – Kupiškio etnografijos muziejus
- LDM – Lietuvos dailės muziejus.
- LM – Meškaitytė Lida 2007. *Gyvenimas ir kūryba*, sudarė Daiva Beliūnienė, Marija Kuodienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus..
- MLLM – Maironio lietuvių literatūros muziejus.
- TBJJ – Jonušytė Aušra (sud.) 2005. *Tapytoja Bronislava Jacevičiūtė-Ječiūtė*, Kupiškio etnografinis muziejus..

35 [1966.II.~21], MLLM P 65243.